

מסה

המסע למגדור מחדש של שם הוועדה לזכויות הילד כמראה ליחסי חברה אזרחית וממשל בישראל

שלומית אהרוני ליר

הקדמה

בקיץ 2016, לאחר מספר שיתופי פעולה מוצלחים בפעילויות לקידום שוויון מגדרי, נפגשתי עם החוקרת שולמית אלמוג, חלוצת חקר תחום משפט וספרות בישראל, במטרה שנראתה לנו בזמנו מהותית וחשובה אך בה בעת גם פשוטה וקלה לביצוע. ביקשנו לשנות שם של ועדה בכנסת משם מדיר מגדרית לשם מכליל מגדרית. מאמצנו התמקדו בוועדה המיוחדת לזכויות הילד, אשר קמה ברוח האמנה הבין-לאומית לזכויות ילדים וילדות שנתקבלה על ידי האו"ם בספטמבר 1990. מצאנו כי בשעה שניתן לברך על המגמה להגן על המעמד של ילדות וילדים בישראל ולקדמו, בדומה למדינות נוספות בעולם, יש מקום להצביע על כשל המוטמע בשם הוועדה, המתבטא בהדרתן של ילדות, ולהביא לתיקונו באופן המקדם שוויון מגדרי בישראל.

בקשתנו התבססה על ההבנה כי השפה האנושית איננה רק כלי להמשגת תחושות, רגשות, תוכנות ודימויים כאמצעי לפענוח העולם סביבנו. היא נושאת גם ערך פוליטי, באופן שבו היא משקפת ומשמרת את המבנים החברתיים וכאורח שבו היא מבליעה מערך יחסי כוח בין קבוצות שונות בחברה, לרבות מסמנים ערכיים להבדלים בין גברים לנשים. השימוש בלשון וההקשרים שלה חושפים ומבנים, גם יחד, את תפיסת המציאות ואת הדרך להתנהל ולתפקד בתוך העולם (מוצ'ניק, 2002; אלמוג, תשס"ב).

אם כך, יצאנו לדרך מתוך הבנה כי לשפה הממוגדרת השפעה על מידת השוויון המגדרי בין נשים לגברים. הבנה זאת מבוססת על מחקרים המראים כי שפה מדירה מייצרת ניכור בקרב נשים ומשפיעה על הישגיהן בתחומים שונים וכך בכך מחזקת

חשיבה סטריאוטיפית באופן המשמר את מבני הכוח ההגמוניים. למעשה, מחקרים רבים מראים כי שפה ממוגדרת היא אינדיקטור לא־שוויון מגדרי בחינוך ובשוק העבודה. ממחקר שבחן 4,000 שפות, המשמשות 99% מאוכלוסיית העולם העלה כי ככל שהשפה ניטרלית יותר מבחינה מגדרית כך השוויון המגדרי באותה מדינה הוא רב יותר, ככל שהשפה הייתה ממוגדרת יותר, אי־השוויון המגדרי בלט יותר (Jakiela & Ozier, 2020). על השפעת השפה ניתן ללמוד גם ממחקר שנערך בישראל ובו עלה כי ללשון הפנייה במבחנים יש השפעה של ממש על הישגיהן של נשים: הם היו נמוכים יותר כאשר הפנייה במבחן נעשתה בלשון זכר ("ענה על השאלות"). תוצאות אלו הדגימו את השפעותיה מרחיקות הלכת של צורת הפנייה על צמצום הפערים בין נשים לגברים (קריכלי־כץ ורגב, 2021).

בהתאם לספרות המחקר, פעלנו מתוך הבנה כי בכוחה של שפה להשפיע על התודעה בקרב הציבור ועל האופן שבו נחוות המציאות סביבנו, ומכאן שליכולת שלה להכליל ולפנות לשני המינים משמעות מרחיקת לכת. בכל הקשור לזכויות ילדים וילדות, שתינו סברנו כי יש חשיבות רבה להענקת תשומת לב גם להיבטים המגדריים המתקיימים בטרמינולוגיה, ולמשמעותה של המשגה מדירה שאין בה ייצוג שוויוני לשני המינים. מצאנו כי ניתן לייצר תיקון חברתי ניכר באמצעות תיקון סמנטי פשוט אשר יכול פנייה גם לילדות ובנות בשמה של "הוועדה לזכויות הילד" בכנסת, או לחלופין לנסחו באופן נטול מטען מגדרי, והחלנו בפעילותנו לקידום השינוי החשוב והנחוץ. במהלך חמש השנים שבהן פעלנו בנושא עברו מגזרים רבים בחברה הישראלית שינוי עמוק בתפיסתם ביחס לשפה לא ממוגדרת. שימוש במבנים א־מגדריים, כאלו הכוללים את שני המגדרים או העושים שימוש בלשון הפונה לנשים בלבד נדרו מהשוליים אל הזרם המרכזי של העברית¹ – תהליך שהמאבק שלנו היה חלק ממנו ושהיה אמור, לכאורה, לסייע לנו בדרכנו.

בתהליך זה הבאנו בחשבון גם את הזיקה שבין החברה האזרחית ורשתות אינטרנטיות, מתוך הבנה כי בעידן המידע בכוחה של הרשת לחזק את פעילותנו להוביל לשינוי באמצעות גיוס שותפות ושותפים נוספים לקידום הנושא. תפיסה זו התבססה על התובנה כי הגישה החופשית לשיתוף רעיונות בסביבת רשת מחזקת את

1 דבר הניכר בהחלטות והמלצות של אוניברסיטאות בישראל לשימוש בלשון רבים בכוחנים, בשימוש ההולך ונפוץ בגופנים בעברית רב־מגדרית ובעשרות מדריכים העוסקים בדרכים לפנייה המכבדת את שני המינים שעלו במהלך השנים לרשת.

היכולת האזרחית ליטול חלק בשיח הציבורי ויש בכוחה להעצים בקשות לשינויים של ממש בשטח (פוקס וסמבריא, 2007; Shirky, 2010). כל זאת בהסתמך על הגות המוצאת במרחב הקיברנטי גורם שביכולתו לשתף ידע, לעורר מודעות חדשה וליצור שיתופי פעולה שבכוחם להוביל לשינויים חברתיים ופוליטיים מרחיקי לכת המגיעים מהשטח ונוגעים במבני הממשל (אסא, 2011).

בהתאם לזאת, פנינו ביולי 2016 ליו"רית הוועדה דאז חברת הכנסת ד"ר יפעת שאשא-ביטון ואל חברי הוועדה בבקשה לשנות את שם הוועדה בהיותו מדיר מגדרית ולפעול לקידום התייחסות שוויונית לכנות ולכנים – באמצעות שינוי זה. אולם, בעת כתיבת מאמר זה, למעלה מחמש שנים מאוחר יותר, השינוי המבוקש טרם התרחש.

מסה זאת בוחנת את התהליך במבט אוטואנתוגרפי, העוקב אחר שהתרחש, ומתעד את הצעדים השונים שנקטנו, מתוך מטרה לבחון את החסמים לצד ההזדמנויות בתהליך של התערבות אזרחית לקידום שינוי בקרב גורמי ממשל.

מסע בשלוש תחנות – תיעוד הפעולות לשינוי

הוועדה לזכויות הילד הוקמה ביוזמתה של חברת הכנסת תמר גוז'נסקי והחלה לפעול לראשונה בכנסת ה-15.² הוועדה הוקמה בשנת 1991, בעקבות חתימתה של מדינת ישראל על האמנה הבינ-לאומית לזכויות הילד, עליה חתומות כל מדינות העולם מורשות החתימה מלבד ארצות הברית (בטענה כי הדבר יגביל את ריבונותה של ארצות הברית או יגרום להתערבות יתרה בחיי המשפחה). האמנה מתמקדת ב-14 זכויות אזרחיות, פוליטיות, כלכליות, חברתיות ותרבותיות של ילדים. בעוד ששם האמנה באנגלית, כשפה המאפשרת פנייה אמגדרית, כולל בתוכו ילדים וילדות (Convention on the Rights of the Child), תרגום שם האמנה לעברית, ובעקבותיו שם הוועדה, מתייחס במפורש "לילד" אך לא "לילדה".³

2 מאחר שהוועדה אינה ועדה קבועה המעוגנת בתקנון הכנסת, היא פועלת כוועדה מיוחדת ונדרש אישור מיוחד לפעילותה בכל כנסת חדשה.

3 אומנם על פי כללי הרקדוק העברי צורת הזכר היא גם הצורה הכללית, ואמורה לכלול גם ילדות, אך כאמור, כפי שמלמדת ספרות המחקר, הדבר פועל באופן ניכר לרעת ילדות, באופן המקבע את מעמדן המחולש של ילדות ונערות בחברה ואשר תורם בדרך זאת להמשך אי-השוויון המגדרי בישראל.

במהלך שנות פעילותינו לשינוי שם הוועדה לזכויות הילד, התחלפו ראשי הוועדה שלוש פעמים: בכנסת העשרים, בשנים 2015-2019, כיהנה כראשת הוועדה חברת הכנסת שאשא-ביטון, אז כחברת כנסת מטעם מפלגת כולנו, כחלק מהקואליציה; בכנסת העשרים ושלוש, בשנים 2020-2021, עמד בראש הוועדה חבר הכנסת יוסף ג'בארין, מטעם הרשימה המשותפת שהייתה באופוזיציה; ובכנסת העשרים וארבע, משנת 2021, יושבת בראש הוועדה חברת הכנסת מיכל שיר, מטעם תקווה חדשה, כחלק מהקואליציה.

תחנה ראשונה

הפנייה הראשונה נעשתה ב-3 ביולי 2016, בהיותה של חברת הכנסת שאשא-ביטון יו"רית הוועדה. בתאריך זה שלחנו לחברת הכנסת מכתב מודפס בדואר ישראל ובמקביל שלחנו גם דוא"ל לכתובת הדוא"ל הרשמית שלה בכנסת, ואליו גם כיתבנו, בכתובתם הרשמית בכנסת, את יו"ר הכנסת, ח"כ יולי אדלשטיין, ואת חברי וחברות הוועדה דאז: ח"כ קארין אלהרר, ח"כ יוסף ג'בארין, ח"כ יגאל גואטה, ח"כ מרדכי יוגב, ח"כ אורי מקלב, ח"כ איילת נחמיאס ורבין, ח"כ חמד עמאר, ח"כ יואב קיש וכן את עו"ד איל ינון, היועץ המשפטי לכנסת.

קודם לשליחת המכתב העלינו את המכתב לענן והפנינו את תשומת הלב של פעילות ופעילים חברתיים ותנועות חברתיות לאפשרות לחתום עליו. מתוך כך המכתב נשלח עם תוספת של קרוב לעשרים חתימות של פעילים ופעילות בתחום השוויון המגדרי שתמכו בבקשה.

לכבוד

ח"כ יפעת שאשא ביטון
הוועדה המיוחדת לזכויות הילד
כנסת ישראל
ירושלים

כז סיון תשע"ו, 3 ביולי 2016

לחברת הכנסת שאשא ביטון ולחברי וחברות הוועדה שלום רב,

הנדון : הצעה לשינוי שם הוועדה בשם נטול מטען מגדרי

המקדם שוויון בין ילדות וילדים

להווי ידוע כי הוועדה המיוחדת לזכויות הילד קמה ברוח האמנה הבינלאומית לזכויות ילדים וילדות שנתקבלה על ידי האו"ם בספטמבר 1990. בשעה שניתן לברך על המגמה להגן על ילדות וילדים ולקדם את מעמדם/ם בישראל, בדומה למדינות נוספות בעולם, ברצוננו להצביע על כשל המוטמע בשם הוועדה, המתבטא בהדרתן של ילדות משם הוועדה שבנדון. לפיכך, אנו פונות אליך ואל חברי וחברות הוועדה לתקן כשל זה ולפעול לקידום התייחסות שוויונית לבנות ולבנים באמצעות שינוי שם הוועדה.

אכן, כלל דקדוקי קובע כי על נשים וילדות לראות עצמן ככלולות כאשר נעשה שימוש בשם תואר ועצם גברי. לתפיסתנו, מדובר בכלל אנכרוניסטי המנוגד למגמה הרווחת לעשות שימוש בכל אימת שהדבר נדרש בלשון נטולת מטען מגדרי, המתייחסת במפורש גם לילדות, נערות ונשים.

הסיבות המוסריות, החינוכיות והמעשיות לחשיבות השימוש בשפה נטולת מטען מגדרי נדונו בהרחבה בספרות המחקרית במהלך העשורים האחרונים. סיבות אלה מקבלות משנה תוקף כאשר מדובר בילדות ובילדים.

היכולת להעניק שם מתוארת כמתנה אנושית ייחודית כבר בפתיחת ספר בראשית. בכוחה של שפה להשפיע על התודעה האישית והקולקטיבית ועל האופן בו נחויות המציאות. בכל הקשור לזכויות ילדים וילדות, יש חשיבות ראשונה במעלה למתן שם המקדם שוויון, ולהימנעות מהמשגה המהדהדת אי שוויון בין שני המינים. כיצד ניתן לצפות שילדות יפתחו תודעה של שוויון כאשר ועדת הכנסת העוסקת בזכויותיהן מוכתרת בכותרת המתייחסת ל"זכויות הילד"?

מדובר בכשל שקל עד מאד לתקנו. הנה כמה אפשרויות:

- הוועדה המיוחדת לזכויות הילדה והילד

- הוועדה המיוחדת לזכויות הילדות והילדים

- הוועדה המיוחדת לזכויות ילדים/ות

לתפיסתנו, גם אם יש בהוספת המילה "ילדה" או "ילדות" סרבול לשוני מסוים, זהו מחיר פעוט ביחס לתמורה שתתקבל - סימון הוועדה כגוף המחויב ליעד של שוויון בין ילדים וילדות.

נשמח לראות פעולה לקידום שינוי זה, לצד פעולה לפעול לקידום תיקונים ברוח דומה, בכל הנוגע לשמות של מוסדות, ארגונים, מועצות וכד' ששמותיהם העכשוויים נושאים מטען מגדרי.

נודה מאד לתשובתך בעניין.

ד"ר שלומית ליר,
אוניברסיטת בר אילן

פרופ' שלומית אלמוג,
הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת חיפה

להפתעתנו, באופן שיכול להעיד על נקודת חולשה של הליכי התקשורת בין החברה האזרחית לגורמי הממשל, פנייתנו נותרה ללא מענה מאף אחד מהגורמים שאליהם פנינו.

לאחר שהמתנו חודשיים ללא מענה, פניתי מחשבון הפייסבוק שלי לחברת הכנסת ד"ר שאשא-ביטון ב-14 בספטמבר 2016. בפנייה כללתי את פירוט המכתב ושאלתי מדוע טרם קיבלנו מענה. לפנייה זאת קיבלתי מענה בתוך כמה שעות. חברת הכנסת כתבה לי וציינה כי תבדוק את הנושא. למוחרת ביקשה שנשלח שוב את המכתב לאותה כתובת דוא"ל רשמית. ואכן, לאחר מכן, ב-16 בספטמבר 2016, קיבלנו מענה מהיר, אך לקוני, החתום על ידי ליאור וסרמן, יועצת פרלמנטרית לחה"כ ד"ר יפעת שאשא-ביטון:

שלום רב

פנייתך הועברה לחה"כ והיא תשקול לקיים דיון בנושא.

נעדכןך בהחלטתה בהמשך.

שבת שלום

בהמשך להתכתבות, שולמית אלמוג הגיבה להודעת הדוא"ל עם קישור למאמרה העוסק בנושא שעל הפרק והציעה מפגש אישי לדיון. מהלך זה יצא מנקודת מבט של דמוקרטיה דיונית, המבוססת על שכנוע במטרה להשיג מטרה (יש, 2019). אולם הוא לא זכה להיענות חיובית. חודש לאחר מכן, עדיין לא הגיעה כל תגובה. לאור זאת כתבתי שוב דרך הפסיכוק לחברת הכנסת שאשא-ביטון ושאלתי אותה אם יש התקדמות בנושא. גם הפעם קיבלתי תשובה מהירה שהנושא יעלה בישיבה הבאה, אולם במשך חודשים לא שמענו דבר, לא בפייסבוק ולא במענה רשמי ממזכירות הוועדה. מתוך כך ההבנה שיש היבט מחקרי חשוב וכבר משקל בחוסר התקשורת בין גורמי ממשל וגורמים מהחברה האזרחית החלה להבשיל. בהתאם לזאת, בפנייתי הבאה לחברת הכנסת, ב־1 בפברואר 2017, כתבתי לה שוב באמצעות המסנג'ר של פייסבוק והעליתי את האפשרות שחוסר ההיענות ייבחן גם בעין מחקרית:

יפעת יקרה, היש התקדמות? פרופ' אלמוג ואני כבר חושבות לכתוב מאמר על הקושי לקבל תשובות ולקדם שינוי ...

באותו היום התקבלה בפייסבוק תשובה:

הי שלומית, ראשית אתן מוזמנות לכתוב כל מאמר שאתן חפצות בו - בהצלחה. לגבי הנושא האמור, קיימנו בו מספר דיונים ואני לא סגורה על השינוי. אין כאן עניין של קושי לקדם שינוי אלא שאני לא מקדמת משהו שאיני סגורה לגביו ובכלל חשבנו על הרחבה גדולה יותר. כשאהיה שלמה עם אחד הכיוונים אלך עליו. רק כדי לסבר את האוזן - קיימנו בדיקה באמצעות מרכז המידע והמחקר על שם הוועדה בעולם והתייחסות לזכויות הילדים בפרלמנטים בעולם (מה לעשות, אנחנו מתייחסים לדברים ברצינות) והיה מעניין ומגוון אם כי מוכרח לציין כי אנו מהמדינות הבודדות שמקיימות ועדה ייעודית אך ורק לזכויות הילדים. אם נקבל החלטה לגבי שינוי אעדכן. ליל מנוחה יפעת (הדגשות שלי)

כאשר הברמאס (2001) כותב על נחיצותו של המרחב הציבורי ככוח בין הציבור לבין נציגי הממשל הוא מתאר את התפתחות הדמוקרטיה משלטון פאודלי באופן המשמר היבטי כוח:

בכל רמות הפירמידה שכוון החוק הפאודלי, הגדרת מעמדו של הארון

הפאודלי אינה מבחינה בין הקטגוריות מעמד "ציבורי" ומעמד "פרטי"; אך האדם בעל מעמד זה מייצג אותו באופן פומבי; הוא מציג ומייצג את עצמו כהתגלמות של כוח "גבוה יותר", בכל דרגה שהיא. מושג זה של ייצוג שֶׁרָד בהיסטוריה החוקתית העכשווית. גם כיום, כוחה של הסמכות הפוליטית ברמתה הגבוהה ביותר, אף שהתנתקה מכבר מבסיסה הקודם, מצריך ייצוג באמצעות ראש המדינה. אך יסודות כאלה נגזרים ממבנה חברתי טרום בורגני (שם, עמ' 58).

בתיאור זה הברמאס מקשר בין בעלי תפקידים ציבוריים בשלטון דמוקרטי לבעלי כוח ושררה בסדר החברתי הקדום. זאת כפתיח להדגשת האפשרות והחשיבות למעורבות האזרחית במרחב הפוליטי, שכוחו שאוב מתקופה שבה גורמים שונים ייצגו את העם, בכוח סמכותם. הברמאס (2001) מדגיש את המתח בין הציבור לבין נושאי משרה ציבורית שכוח סמכותם מקנה להם זכות לגיטימית לשימוש בכוח ובמנגנוני הכוח ואת האפשרות לגיבוש דעת קהל כדרך להשפעה ציבורית באופן המאזן את מערך היחסים בין בעלי תפקידים לציבור.

בהתכתבות הראשונית עם חברת הכנסת תחושת הכוח שלה כבעלת הסמכות ויכולת ההחלטה בלטה באופן שבו חזרה והדגישה את מקומה כקובעת ומחליטה באמצעות המילה "אני", שחזרה שוב ושוב לאורך ההתכתבות ונשזרה בלשון הרבים בהודעה באופן שהבליט את מקומה ותפקידה כמי שמחזיקה בסמכות ובכוח. עם זאת, שאשא־ביטון התייחסה בדבריה גם לחשיבותו של ידע מקצועי, אולם לא בסוגיית שם הוועדה אלא בשאלה אם ועדות דומות קיימות בעולם.

אומנם קיומו של השיח העיד על המוכנות להידברות, אולם השיח עצמו לא העניק מקום וחשיבות לבקשה, אלא יצר תהליך הפוך, כפי שנראה להלן, של שלילת הלגיטימיות שלה ותיוגה כפמיניסטית רדיקלית.

בדיאלוג שהתקיים, היה ניסיון מצידנו לשכנע, ולקיים מפגש ושיח:

תודה יפעת על הבדיקה, כל הכבוד. כמובן שבארצות אחרות סוגיית השם פחות רלוונטית כי השפה נטולה מטען מגדרי. הייתי שמחה אם היית מדברת עם פרופ' אלמוג, היא אחת המומחיות בעלות שם בכל העולם בתחום [...] יש בהכללה היבט מאוד חשוב פסיכולוגי ואמירה של התייחסות לשני המינים לעיתים, זכויות הילד וזכויות הילדה אינן בהכרח דבר זהה - גם בגלל שבפני שני המינים ניצבים אתגרים אחרים - למשל הסללה של ילדות למקצועות הומניים ולא טכנולוגיים,

או אלימות ייחודית כלפי בנות שהיא בעלת אופי שונה מזאת ממנה סובלים בנים. בקיצור ישנם היבטים רבים למה הדבר כה חשוב בעינינו למרות שכביכול מדובר בעניין סמלי בלבד.

ואולם עצם הבקשה עוררה התנגדות, ומתוך התגובה למדנו שהבקשה שלנו כלל לא הוכאה בחשבון:

לא התייחסנו להיבט המגדרי התייחסנו בכלל למהות ומסתבר שאין בכלל וועדות ייעודיות כך שאנו לגמרי מתקדמים בעניין הזה. לגבי הסמליות - מוכרחה לומר שהארגונים הפמיניסטים פגעו בקיצוניותם בסמליות ובתום של העניין הזה כך שבתוך החקיקה הרצינית שאני מקדמת בנושא הגנה על ילדים נפגעי עבירה מינית ובכלל זה לא הזמן והמקום לסוגיה כזו. אני מאמינה שלכל דבר יש את הזמן שלו וגם זה יגיע

דבריה של שאשא־ביטון בהתייחסותה לפגיעה של ארגונים פמיניסטיים "בסמליות ובתום של העניין" מייצרים ניגוד בין התפיסה של הוועדה המיוחדת לזכויות הילד ככזו שתפקידה ממלכתי וככזה אמור להיות עטוף בתום לבין הבקשה שהעלינו בשמינו ובשם של ארגונים חברתיים ופמיניסטיים. חלוקה דיכוטומית זאת מעלה לתודעה את המסה המצוינת של שרה אחמד (Ahmed, 2010) המתארת כיצד להיות פמיניסטית משמעו להשתייך לקטגוריה טעונה של בעייתיות המחשידה באופן מיידי את מי שמזוהה איתה כ"אישה קשה" או כמי שקשה לעבוד איתה. היה ברור ששאשא־ביטון מרגישה לא נוח עם הבקשה. ואכן ההתכתבות בפייסבוק הלכה ונעשתה פחות נעימה:

יפעת, כשאת מוקיעה את הארגונים הפמיניסטים ומאשימה את המתונים שבהם בקיצוניות, נוצר הרושם הלא נעים של היעדר מודעות היסטורית וחברתית לכך שבזכות ארגונים אלו יותר ויותר נשים, שאת ביניהן, נמצאות בתפקידים ציבוריים. אוסיף ואציין כי השיח המזרחי והשיח המזרחי הפמיניסטי הם אחד ממקורות הכוח של המפלגה שאת חברה בה. מפלגה, שמוטיב ההתנשאות כלפי ציבור שכל כולו עשייה חברתית אמור להיות רחוק ממנה. מבחינה חברתית ופוליטית להתייחס באופן זה לפמיניסטיות מנתק אותך, להבנת, מהכוחות החברתיים שסייעו לבחירתך ושאת אמורה לייצג. בכל אופן, התנהלות תקינה מחייבת תשובה רשמית על מכתב רשמי בפסק זמן סביר. טרם קיבלנו מענה למכתב ששלחנו

לפני חצי שנה. נודה למכתב רשמי עם הסבר רשמי ורלוונטי לעניין בקשתנו לשינוי שם "הוועדה לזכויות הילד" ל"וועדה לזכויות הילדה והילד".

בתגובה, קיבלתי את המסר הבא:

שלומית שלום, אינני מוקיעה אלא מציינת עובדות שחלקן אף מקבלות ביטוי במאמרים אקדמיים. כמי שהייתה מרצה בתחום המגדר, עסקה ועוסקת בהעצמה נשית אני יודעת היטב על מה אני מדברת ואם תרצי אשמח לשוחח ולהרחיב בנושא. [אני] מניחה שמי שבאמת חפצה בהעצמה של הנשים יכולה להבין את הנזק של הפמיניסטייות הרדיקליות. צר לי על סגנון השיח לאחר התכתובות הארוכות בינינו והבחינה המעמיקה של הסוגיה – גם אם התוצאה היא לא לשביעות רצוןך. תקבלי תשובה רשמית מהוועדה. כל טוב, יפעת

הרצוג (2006) טוענת כי השוויון המגדרי בישראל הוא בחזקת מיתוס. אולם התפיסה השכיחה בנוגע לקיומו של שוויון מגדרי בישראל הובילה לכך שנשים כקבוצה לא חשו מופלות ולא פיתחו סדר יום ודפוסי התנהגות פוליטיים שונים משל גברים. הסיום העגום של ההתכתבות יצר תחושה של מענה שאינו באמת נותן מענה. הצגת העמדה מעוררת תמיהה של סמכות ידע בתחום המגדר מצידה של שאשא-ביטון תוך האשמת הפמיניזם הרדיקלי, מתוך חוסר הבנה ממצה של משמעות המושג, העוסק בבקשה לשינוי חברתי כולל, הותירה רושם לא פשוט. לא רק שאשא-ביטון לא הפגינה סולידריות עם הבקשה ועם התנועה הפמיניסטית בישראל אלא היא סימנה אותן כגורמים בעייתיים המייצרים נזק. תגובה זאת סתמה את הגולל על הניסיון שלנו – לפחות לעוד כמה שנים.

תחנה שנייה

התחנה השנייה במסע לשינוי שם הוועדה התרחשה כמה שנים מאוחר יותר. ב-3 באוגוסט 2020 פנינו לחבר הכנסת יוסף ג'בארין, שהיה ראש הוועדה באותה העת. ערכנו את רשימת החתימות על המכתב, ואליה נוספו שמות תומכות ותומכים נוספים מהשדה הפמיניסטי, האקדמי והחברתי באופן שחזק את הבקשה. הפעם היה נראה שהדרך סלולה בפנינו, מאחר שחבר הכנסת השיב לפנייה בחיוב ואף כתב הודעת וואטסאפ לשולמית אלמוג ברוח זאת. התכתבות מפתיעה זאת מצד אחד עורדה אותנו, אך מן הצד האחר העלתה את התהייה מדוע פנייה

רשמית נענית באופן שאינו מוסדר ורשמי, כך שההליך התקשורתי אינו מגובה ומתועד כחלק מהעשייה במסגרת מנגנוני הרשות המחוקקת, שאמורה לשמר היסטוריה של פעילות לדורות הבאים.

בסופו של דבר, גם לאחר פנייה זאת דבר לא השתנה ולא קיבלנו שום עדכון נוסף. בבדיקה שערכנו בפרוטוקולים של הישיבה מצאנו שנושא השם לא מופיע ככותרת אף לא באחד מהמפגשים שהתקיימו במהלך שנת פעילותה של הוועדה.

תחנה שלישית

היוזמה לפנות בפעם השלישית לוועדה לא התקבלה בקלות. בספטמבר 2021 שולמית אלמוג הרימה את הכפפה שוב והציעה לקדם את היוזמה לקראת יום הילדה והנערה הבין-לאומי. לאור הזמן שחלף וחוסר ההתקדמות, תהיתי אם להשיב בחיוב ולהירתם שוב לפעולה. בסופו של דבר החלטתי לגייס כוחות ולנסות לפעול שוב בנושא. הפעם קיוונו ליצור תהודה סביב היוזמה, העלינו את המכתב לענן גוגל דרייב והפצנו אותו ברשימות תפוצה רחבות היקף.

התוצאה לא איחרה לבוא ולמכתב הבקשה נוספו 200 חתימות של ארגונים אזרחיים, נשות ואנשי אקדמיה פעילות ופעילים חברתיים, שהיו תוספת ניכרת לחתימות שנלוו למכתבים הקודמים. "הפורום למשפט מגדר ומדיניות חברתית" באוניברסיטת חיפה התגייס אף הוא לעניין ופעל לקידום המודעות לנושא בקמפיין ברשתות החברתיות, באמצעות מודעה עם דימוי של ילדה שבראשה הכותרת "מוסיפות ילדה לוועדה", שזכה לשיתופים ולתגובות.

למודות ניסיון עבר, בד בכך עם שליחת הודעת הדוא"ל באוקטובר 2021, שלחנו הודעות גם בפייסבוק ובוואטסאפ לראשת הוועדה חברת הכנסת מיכל שיר. הרשת לא אכזבה, וקיבלתי עוד באותו היום תגובה המצביעה על כיוון חיובי:

הי שלומית נושא חשוב! קראתי את המכתב ובקרב מאוד תפורסם תגובתי בנושא

בה בעת, הגלים שהחלנו לחולל בספטמבר העלו את המודעות לנושא גם במקומות נוספים. ביום שבו שלחנו את המכתב וחודש מתחילת הקמפיין העלתה חברת הכנסת אבתיסאם מראענה ציוץ בטוויטר, שלו צורף מכתב ליו"ר הכנסת ניר אורבך ובו בקשה לשנות את שמן של שלוש ועדות: שינוי שם "הוועדה לעובדים זרים", לשם – "הוועדה לעובדות ועובדים זרים", את שם "הוועדה לעניין הקרן לאזרחי

ישראל" לשם – "הוועדה לעניין הקרן לאזרחי ואזרחיות ישראל" ואת שם "הוועדה לזכויות הילד" לשם – "הוועדה לזכויות הילד והילדה". על המכתב הופיעה חתימתם של חברי הכנסת מראענה, מוסי רז ומיכל שיר.

יכולתה של הרשת הדיגיטלית להפיץ מסרים ורעיונות כדרך לשינוי חברתי ולשמש מרחב ציבורי נדונה בהרחבה בספרות המחקר (פוקס וסמבירא, 2007). אולם מה שהתרחש הפתיע אותנו באופן שבו נתן מענה אפשרי לסוגיה שעלתה בספרות המחקר: האם בעקבות עלייתן של הרשתות החברתיות הכוח בהכרח נתון כעת לחברה האזרחית, כאשר הרשת תוביל לקץ עידן המנהיגות הכריזמטית והכוח יעבור לידיהם של מחוללי שינויים חברתיים, יזמים ואנשי ביצוע שיש באפשרותם לאחד כוחות (אסא, 2001)? לפחות במקרה הזה נראה שהתשובה היא לא. מכתבה של ח"כ מרעאנה והטקסט הנלווה אליו לא הזכירו את הקמפיין ואת העבודה הציבורית שנעשתה אלא הציגו את הבקשה ככזו המגיעה מחברי הכנסת עצמם, באופן המתמקד בכוחה של הרשות המחקרת לקדם שינוי מתוך שיח רגולטיבי המגיע מחברי הכנסת. הבקשה מחקה למעשה לא רק את הפעילות של שולמית ושלי אלא גם את זו של עשרות הארגונים ומאות הפעילות והפעילים שחתמו על המכתב והגיבו אליו. עדיין במוקד עשייתנו עמדה הבקשה לשנות את שם הוועדה, והמכתב היה צעד חשוב בנושא שאף הרחיב אותו לוועדות נוספות.

אלא שאם חשבנו שהמאבק הצליח והדרך לשינוי שם הוועדה סלולה – התבדונו. לפחות לעת עתה. ב-14 באוקטובר 2021 התקיים מפגש זום בין חברת הכנסת מיכל שיר לשולמית אלמוג שנקבע בעקבות בקשה של ח"כ שיר ליעוץ בשינוי השם. התברר שיש קושי הנובע מכך שיושב ראש ועדת הכנסת מערים קשיים בנושא. מתוך כך ח"כ שיר ביקשה הפניה למאמרים ולמחקרים על פגיעה בנשים בעקבות פנייה אליהן בלשון זכר.

מאחר שהמתנה לעדכון בנושא התארכה, פניתי שוב ב-8 בדצמבר 2021, לעוזר הפרלמנטרי של חברת הכנסת שיר, והוא הסב את תשומת ליבי לכך שח"כ ניר אורבך, המכהן כיושב ראש ועדת הכנסת, השיב בשלילה לבקשה. לאחר פנייה שלי למאירה הלמן מימון, יועצת לח"כ ניר אורבך, שבה יידעתי אותה על התהליך ועל העניין שלנו בנושא, השיבה לי הלמן בהודעת דוא"ל קצרה שכותרתה "שמות ועדות הכנסת", וצירפה את המכתב להלן:

י"א חשון תשפ"ב
17 אוקטובר 2021

לכבוד

ח"כ מיכל שיר סגמן, י"ר הועדה המיוחדת לזכויות הילד	ח"כ מוסי רז, י"ר הועדה המיוחדת לעניין הקרן לאזרחי ישראל	ח"כ איבתיסאם מראענה, י"ר הועדה המיוחדת לעובדים זרים
---	--	---

שלום רב,

הנדון: התייחסות למכתבכם בנוגע לציין שני המגדרים בשמות הוועדות

סימוכין: מכתבכם אלי מתאריך: 6.10.21

לפני כשבוע התקבל בלשכתי מכתבכם בעניין שינוי שמות הוועדות. על מנת לבדוק את הבקשה לעומק, ולתת מענה ראוי, דנתי בעניין עם הלשכה המשפטית של הכנסת ועם מומחה לשפה העברית, ד"ר אבשלום קור. ולהלן תשובתי.

בעברית יש לסיימת יו"ד מ"ם שני תפקידים: אחד מהם הוא הריבוי הכללי, כמו "אספת הורים", שהכוונה שם היא גם להורה ממין זכר וגם להורה ממין נקבה.

בעניין אחר, כשאנו מונים מספרים, צורת היסוד היא נקבה ולא זכר. "אני נוסע בקו חמש" אף על פי שקו הוא זכר, ואוטובוס הוא זכר אך עדיין אומרים קו חמש ולא קו חמישה מתוקף צורת היסוד. אלו הם כללי הלשון העברית.

לצערך, על אף ההיגיון בבקשתכם, שינוי שם הוועדות כמבוקש, עלול לגרום לסרבול בשמם של הוועדות. במיוחד לאור העובדה שאין לה כל זיקה ליסודות השפה העברית ולדרך בה מנוסחת החקיקה.

לאור זאת, אני סבור כי אין לשנות את שמות הוועדות ולהשאירן כפי שקבעו ועדת הכנסת ומליאת הכנסת ביום שני, כ"ד אלול, 2.8.21.

בברכה ובהערכה,

ח"כ ניר אורבך
י"ר ועדת הכנסת

אם כן, מכתב התגובה החד-משמעי שהתקבל בנושא שינה את התמונה. אם חשבנו שליושבת ראש הוועדה יש הכוח להכריע ולקבוע את שינוי שם הוועדה, הדבר התברר כמורכב יותר. הכוח עצמו התברר כאזוק בתוך מנגנון פיקוח ומשטור רגולטיביים, שהדרך להתרתו אינה פשוטה. הפנייה לאבשלום קור, שהתנגד בעבר להחלטת האקדמיה ללשון העברית "ליצור צורות נקבה לכל תואר, תפקיד ודרגה שנושאת אישה"⁴, חידדה את ההבנה כי לא מן הנמנע שמדובר בפער אידיאולוגי. הסתבר לנו כי כפי הנראה מאחורי הטיעונים העניינים לכאורה, ניצבת תפיסת עולם שמרנית ופטריארכלית המחבלת במאמצי השינוי.

בעקבות המכתב, פניתי לחבר הכנסת אורבך, שהתברר ככתובת האחראית לנושא שם הוועדות, בבקשה למפגש עם שולמית ואיתי. בה בעת, פניתי גם לחברת הכנסת שיר ושוחחתי עימה. בשיחה הובהר שהמקרה של הוועדה לזכויות הילד שונה משמות שתי הוועדות האחרות שהם בלשון רבים ולפיכך יש בהם אלמנט מכליל, שאינו קיים בשם הוועדה לזכויות הילד. לבקשתה של שיר שלחתי מכתב המפרט את החשיבות הרבה של הנושא. אלא שעד לרגע כתיבת שורות אלו לא התקבל כל מענה למכתב ושום עדכון בנושא שינוי שם הוועדה.

סיכום ורפלקציה

במסה זאת עקבתי אחר הבקשה לשינוי שם של ועדה בכנסת כחלק מפעילות ציבורית אקטיביסטית, במסגרת החברה האזרחית. במבט רפלקסיבי, הבוחן את הכוח של מי שפועלות לקידום שינוי חברתי ושוויון מגדרי, המסע שערכנו לשינוי שם הוועדה ניתן למיקום על ציר הנע בין ייאוש לתקווה. מצד אחד, השינוי המבוקש מבושש להגיע. מצד שני, המגמה השתנתה, ואת הכתף הקרה שקיבלנו לפני חמש החליפה נכונות לשינוי והבנה בנחיצותו – שהתרחב לוועדות נוספות. גם השדה החברתי בישראל השתנה בכל הקשור להבנת משמעותה והשפעתה של העברית כשפה ממוגדרת. אלא ששינויים אלו רק ממחישים את הכישלון – יש לקוות הזמני – של המסע להוספת ילדה לוועדה. בהתבוננות על התהליך, ניתן להתייחס ליכולת ההשפעה כתלויה במספר גורמים:

4 ראו גלעד, א' (2018, 8 בנובמבר). "כן, אבשלום קור, אפשר להגיד 'ראשת העיר'". הארץ. <https://www.haaretz.co.il/magazine/the-edge/mehasafa/premium-1.6633793>

בחירה מושכלת במטרת השינוי: במקרה שלנו מדובר במטרה שאנו סוברים שהיא חשובה ביותר אך בזמנו נראתה לנו גם פשוטה להשגה בשל היותה נקודתית – שינוי שם של ועדה אחת בכנסת לשם מכליל מגדרית, מתוך תפיסה היוצאת מהפרט אל הכלל בתהליך השינוי. המהלך שעשינו, גם אם טרם צלח, קידם מודעות לחשיבותה של שפה הפונה לשני המינים ויש להניח שאף השפיע על גורמים נוספים הפועלים בתחום, מתוך הנראות החברתית הגבוהה שקיבל ברשתות החברתיות. ואולם, במחשבה לאחור, המאמץ הגדול שהושקע מעלה את השאלה מה היה קורה לו היינו מכוונות למטרה גדולה יותר, כמו קידום חקיקה העוסקת בשפה מכלילה באופן המקדם שינוי היוצא מן הכלל אל הפרט?⁵

בחירה בשותפות ראויה במסע לשינוי חברתי: המהלך האקטיביסטי כלל צעדים רבים, קבלת החלטות תוך כדי תנועה והשקעה של שעות רבות. תחושת הביטחון בשותפות עם אלמוג הייתה אפוא משמעותית ביותר. ההתארגנות שבה התחלנו, סחפה קהלים נרחבים שהצטרפו לבקשה במהלך השנים. היכולת לחבור לעוד ארגונים, פעילות ופעילים העניקה לתהליך גב, וחיזקה את תחושת הסולידריות ושיתוף הפעולה בקידום היוזמה.

שימוש ברשתות החברתיות לקידום כוח ההשפעה: למן ההתחלה הרשתות החברתיות התבררו כשחקן חשוב ובעל השפעה בתהליך, בין השאר בקידום היוזמה ובקשר עם פעילות ופעילים חברתיים. עם השנים שכללנו, באמצעות הרשתות החברתיות, את היכולת לתקשר עם מגוון נרחב של קהלים, להשיג חתימות רבות יותר על המכתב, להגיע לתקשורת בקלות עם חברות וחברי הכנסת שעמדו בראש הוועדות. בד בבד הרשת החברתית התבררה כמקצרת דרך וכאפיק תקשורת יעיל עם נבחרי ונבחרות ציבור. בכל הפעמים שבהן יצרנו קשר עם נבחרי ונבחרות ציבור, הם מיהרו לענות ברשת החברתית או בוואטסאפ אך לא בערוצים הרשמיים. אומנם תהליך תקשורת זה קיצר תהליכים וסיפק גישה ישירה וידע רב על עמדותיהם וגישתם לנושא באופן שמכתב רשמי לא היה מספק, אך בה בעת תקשורת זאת מעלה שאלות לגבי מידת תקפותה מאחר שהיא נטולת תוקף רשמי.

5 למשל לקדם הצעת חוק לפנייה בלשון המכבדת את שני המינים, כפי שניסחתי בעבר (ליר, 2011).

נחישות והתמדה בדרך: לאחר כמה שנים חשתי שאפשר לוותר על היוזמה, אולם אלמוג גייסה את הפורום למשפט, מגדר ומדיניות חברתית ושכנעה אותי לצאת לסבב נוסף בבקשה לשינוי. ואומנם בפעם השלישית התגלתה היענות לא רק מצד ראשת הוועדה הספציפית שבה ביקשנו לקדם את השינוי, אלא גם בוועדות נוספות. מכאן כי אחת המסקנות המרכזיות מההליך היא ששינוי עשוי לארוך זמן רב ונדרשת נחישות והתמדה כדי לקדם אותו. מה שנראה בלתי אפשרי תחילה, הפך ליעד לשינוי מבוקש גם מצד ראשת הוועדה וגם ליוזמה של ועדות נוספות בכנסת.

חשיבות דעת הקהל ושחקנים ושחקניות נוספים בזירה: במהלך חמש השנים שחלפו מאז התחלנו את פעילותנו בנושא שינוי שם הוועדה,⁶ התרחשו שינויים מרחיקי לכת בכל הקשור ליכולתה של החברה בישראל לאמץ שפה הפונה לשני המינים. הדבר ניכר בין השאר בהוראות של אוניברסיטאות שונות בישראל לאמץ כתיבה הפונה גם לנשים וגם לגברים במבחנים,⁷ וכן באימוץ גופנים בעברית רב-מגדרית על ידי המעצבת הגרפית מיכל שומר בקרב מקומות רבים בשלטי ברכה בכניסה לערים, ישובים ומוסדרות ציבוריים ועסקיים. שינויים אלו מצביעים על האופן שבו שחקנים ושחקניות שונים יכולים לקדם שינוי רחב היקף בערוצים מגוונים, על אף גלי הנגד. עם זאת, השינוי הרשמי, המתוקף במוסד המרכזי המבטא את ריבונות העם בישראל שביקשנו לקדם במאמץ מתמשך ורב שנים, טרם צלח.

קיבעון המערכת: המסע שערכנו מצביע על שמרנות וקיבעון המערכת בכל הקשור לקידום לשון פנייה המתייחסת לשני המינים; זאת למרות ספרות המחקר הענפה המעידה על חשיבות העניין. כך גם למדנו על קשיים להשתמש במנגנוני התקשורת הרשמיים העומדים לרשותם של חברי וחברות כנסת, בתהליך ההתקשרות האזרחי עם הרשות המחוקקת ובית הנבחרים בישראל. הרשתות החברתיות התבררו כאמצעי תקשורת גמיש וכדרך עוקפת ליצירת קשר מהיר עם

6 יש לציין כי פעילות זאת התרחשה כחלק מפעילות פרטנית ומשותפת של שתינו לאורך שנים בנושא, ובאה לידי ביטוי למשל גם בנייר העמדה "השפה הביטחונית והשפעתה על השיח האזרחי" (ליר, 2016).

7 כך למשל, אוניברסיטת תל אביב הודיעה באופן רשמי באוגוסט 2020 כי תנסח את כל הבחינות בלשון רבים: <https://www.haaretz.co.il/news/education/premium-1.9049822>

דרגים שונים בממשל, אלא שקיצור דרך זה התאפיין לעיתים בחוסר עקביות, וגבה מחיר גבוה של היעדר תיעוד הולם. לאורך הדרך, חברי וחברות הכנסת שעזרו ליצורנו קשר לא היו קשובים דיים לבקשה לשינוי, ולא קידמו מפגש ודיון של ממש בנושא במסגרת הוועדה בכנסת.

לסיכום, בסופו של התהליך, שאלות רבות עדיין נותרו פתוחות, בהן: מה נדרש כדי שיתרחש השינוי המבוקש? והאם השינוי הלשוני הנדרש בפנייה גם לילדות בשם של ועדה האמורה לעסוק בענייניהן, יוביל גם לשינוי בדיוני הוועדה, שבהם עד כה, למיטב ידיעתנו, ההתייחסות לזכויות ילדים היא בעיקר אוניברסלית, כלומר כזאת שאינה נותנת את הדעת לזכויות פרטיקולריות של ילדות ולכך שההבדלים המגדריים יוצרים צרכים שונים משמעותיים ורחופים שיש מקום לתת עליהם את הדעת? יש לקוות שעם הזמן נקבל מענה לסוגיות חשובות אלו. המשך יבוא.

רשימת מקורות

- אלמוג, ש' (תשס"ב). אותן השמות עומדים לדורות: על עברית, מגדר ומשפט. מחקרי משפט, יח, 373.
- אסא, חיים (2011). המרחב הקיברנטי והשפעתו על תהליכים תרבותיים-פוליטיים וחברתיים. הוצאת אוניברסיטת תל-אביב.
- הרצוג, חנה (2006). נשים בפוליטיקה ופוליטיקה של נשים. בתוך ה' דהאן-כלב ואחרים (עורכים), מין מיגדר פוליטיקה (עמ' 307-357). הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- הברמאס, י' (2001). המרחב הציבורי. בתוך ד' כספי (עורך), תמונות בראש: דעת קהל ודמוקרטיה (עמ' 57-62). הוצאת האוניברסיטה הפתוחה.
- ישי, יעל (2019). חברה אזרחית: תרופה או מחלה? תרבות דמוקרטית, 18, 9-32.
- ליר, שלומית (2011). הצעת חוק פניה כלשון המכבדת את שני המינים – גרסת בטא. <http://www.lir.org.il/?p=67537>
- ליר, שלומית (2016). השפה הביטחונית והשפעתה על השיח האזרחי. זירת דיון בכנס הרצליה בנושא מגדר, מיליטריזם ושפה. www.shorturl.at/bxFT4
- מוצ'ניק, מ' (2002). לשון, חברה ותרבות. הוצאת האוניברסיטה הפתוחה.
- פוקס, ע', וסמבריא, ג' (2007). רשתות חברתיות אינטרנטיות וחברה אזרחית בישראל. חברה אזרחית ומגזר שלישי בישראל, א(2), 97-102.

קריכלי-כץ, תמר, וטלי רגב (2021). האם השפה העברית מכשילה נשים? ממצאים מחמישה ניסויים. סוציולוגיה ישראלית, 1, 80-100.

Ahmed, Sara (2010). Feminist Killjoys (and other willful subjects). *The promise of happiness*. Duke University Press.

Shirky, Clay (2011). The Political Power of Social Media: Technology, the Public Sphere, and Political Change. *Foreign Affairs*, 90(1), 28-41.